

BURDIN-OLAK (II): EDESTIA

XVIII gizaldiaren azkenera arte Bizkaia'k. eta antzera Euskalerrri osoak, izan ebazan irabazbiderik aundienak, base-
rria alde batera itzita (au etxerako fan), artillea Banea) eta
burdiñea izan ziran. Aldi luze areitan Bizkai'ko mendi-gai-
ñeetatik lana asko sartzen zan, Leon'dik, Gaztela'tik eta
Extremadura'tik etorriak eta iñoz-iñoz Teruel eta Balen-
tzia'tik be bai. Berton be ba-egozan artzaiñak.

Baiña noiz asi ete zan Bizkaia burdin -lana egiten? Ez dau-
kagu urtea edo aldia zein zan argitzen dauskun jakingarririk.
España-aldian aurkitu dira leku askotan burdin -tokiak edo
ondakiñak edo astarrenak, Kristo'ren aurretiko VI gizaldian
burdin -lana egiten zala agertzeko, geien-geien Soria'n eta Gua-
dalajara edo antxiñako Arriaka'n. Millak illobiak aurkitu dira
burdiñezko gomutakiakaz. Aldi beratan Gaztela'n be aurkitu
dira olako ondakiñak, Andaluzia'n eta Galitzia'n be bai. Baiña
Euskalerrrian ez da aurkitu olako astarranik, naizta Kristo'ren
osteko I gizaldian Plinio idazleak argi esan "Kantabria'ko itxas-
aldian mendi aundi bat dagoala eta, sinistu-eziña izan arren,
dana burdiña utsa dala". Mendi aitatu ori Triano dala diñoe.

Lurralde onetan izan ziran lenengo olak garrantzi aundi
bakoak eta oso atzeratuak ziran, laba bat eta burdiñea bere
senera ekarteko lagungarriak baiño ez eukezan, maillukadaka
zikinkerriak kendu eta beste barik lortzen ziran burdin -ageak.

XIII gizaldian asi ziran bizkaitarrak uraren indarrak txirri-
ña erabilten eta bide orretik auzpoari eragiten. Gizaldi bi
geroago lortu zan mazo aundiak, gabiak edo martineteak
orrelan erabiltea. Onenean be ez eben lortzen eguneko amar
bat tone baiño asko geiago. Geroago etorri ziran lurrun-inda-
rrezko lagungarriak eta eguneko 3.000 tone be egiten ebezan.

Uraren indarra erabilteko erea XIV gizaldi inguruan eto-
rri zan ba, eta ori Oiartzun'go foruan agertzen da idatzita,
I.366n. urteko agirian XI Alfonso 'k diñoana kontuan artuta.
Bide ori artu zanean burdin-olak mendi -gaiñeetatik aldapeta-
ra jatzi ziran, erreka-ondoetara, ura artzeko aukerea izan
egien. Ori ba-diñosku Iturriza berak be Bizkaia'ren Kondai-
ra liburuan eta Larramendi'k be bai bere Koreografia libu-
ruan. Mendietan egozan burdin-olai "agorrolak" esaten
eutsen orduan eta aldapetan jarriai "zearrolak".

Balmaseda'koa zan Zumalabe'tar Markos'ek ipiñi ei eban
bere burdin-olan, onen izena "La Penilla" zan, lenengo gabia
ur-indarragaz. Kadagua ibaiaren ondoan. Italiarra zan Juan
Tomas Fabrikario'k epaitegira croan eban, idar-asmakizun
barri ori berea zalako.

XVI gizaldiaren asieran daukagu ba, lenengo burdin-ola
osoa eta aldakuntza barik jarraitu eban iru gizalditan, XIX
gizaldian Laba Aundia sortu arte.

*x=;

Ilkusi eta aztertu daigun olako burdin-ola osotu bat. Lau
gai daukaz onek: Labea, auzpoak, sutegia ta gabia edo mazo
(martinete).

1ª Labea: Au karabiaren antzekoa zan, baiña ez ain aun-
dia. Eta sarritan laban barik zugatz-enbor iziotuen gaiñean
urtuten zan meakia.

2ª Auzpoak: auzpo hi ziran. urak eragiñak txirrin baten
biartez, bata edo besteak, txandaka euren lana egiten ebela,

orrelan aizea jarraian sartu daiten, kono antzeko tobera edo
aize-bidearen azpian putz egiten eben. Beste burdin-ola
batzuk aize-arka euken. Au Ribadeneira izeneko batek asmau
cban Salazar'tar Antolin lagun chala, 1.633n.ean. Ez zan
zabaldur Bizkai osora, erabilten gatxa zalako.

3ª Sutegia: Lurpean egoan, baiña ez sakon, gaiñea burdi-
ñezkoa chala. Buruzbera dagoa iruzoko edo piramide-antze-
koa zan.

Gogoratu daigun ola-gizonak erabilten eben iztegitxu bat:

- Bergamatzo: auzpoen eta sutegiaren arteko ormea.
- Betarri: Aize-bidea itxiteko latea, burmea.
- Zearzulo: Meatz loiak urtete bidea.
- Azearra: Betarriaren aurreko latea edo burmea.
- Idirigela: Zearzuloaren aurreko beste aldea.
- Zirilloa: Sutegiaren azpia.
- Zamarrea edo agoa: Burdin urtu eta loa, sutegitik atera-
ta.

4ª Gabia edo mazoa (martinete): Dana zan zurezkoa,
mazoa bera, jungedea, inguruko uztaiak eta ertzak batzen
eutsozan zuntzua izan ezik.

Orrez gaiñera, ezin itzi esan abrik, egur-ikatz eukiteko
toki bat egoala burdin-olearen alboan.

Burdin-ola bakoitxean lau langille egozan, lau ola-gizon:
goitik berako eta eun sendozko jazki zuriak jantzita, buruan
kapela zabal bat eukela. Bat meallea zan eta onek meatza gar-
bitu eta zatitu egiten eban. Beste batek burdin-age aundia
eskuan ebala sutegiaren azpia aztertzen eta zaintzen eban.
Urtzailleak zamarrea edo agoa aztertzen eban. Irugarrenak
agoa artzen eban alikate edo kurrika aundiagaz eta iyelea
eukan onek izena. Laugarrena ola-maisua zan eta arotza esaten
eutsoen orduan, olatxuetan txiketazaillea. Au zan guztien buru.

Antxiñako esakunea da "olagizonak eta errementariak
prakatxu zarrak eta begiak gorriak".

Zenbat ola izan etc ziran Bizkaia'n eta Euskalerrrian?

Batzutan geiago eta beste batzutan gitxiago, urteen joa-
nean, burdinaren eta burdinkien eskariak geiago ala gitxiago
ziran kontuan artuta. Edo meakiak urri ala ugari edo ikatza
edo egualdiak zelakoak ziran. Egualdiak zergaitik? Ba, erre-
ketan ura geiago edo gitxiago etorten zalako.

Iturriza'k diñoanari jarraituz, auxa esan geinke: I.644n.
urtean Bizkaia'n 162 ziran olak eta olatxuak. I.658n. urtean
162 ola eta 70 olatxu. Urte batzuk geroago zenbaketa egin
eban Jaunerriaren Batzarrak, 1.687n. urtean, 147 ola ebiltza-
zan lanean eta 128 geldi edo jausita.

Iturriza'k diñosku berak liburua idatzi ehanean, 1784n.
urtean, Bizkaia'n 141 ola egozala, baiña batzuk burdin-alda-
ketarako ziran, sartagiñak egiteko. Urte batzuk geroago, XIX
gizaldiaren asieran Labayru'k 140 ola dakaz eta gaiñera 116
errementari.

Ez da ba erreza zenbaki ziurrak ekartea, baiña esan leike
XVIII gizaldian urritu egin zala sutegien, olen eta errementa-
rien kopurua.

OLAZAR'tar Martin'ek